

ТЕМИР ЙЎЛ ТРАНСПОРТИ ҲАРАКАТЛАНУВЧИ ТАРКИБИДА ЁНГИНИ БОШЛАНГИЧ БОСҚИЧДА ОЛДИНИ ОЛИШ

Файзуллаев Наврузбек Эркин угли

Магистрант 2-ой степени

Камилов Хасан Мирзахитович

PhD, доцент, Тошкент давлат транспорт университети

Аннотация: Ушбу мақолада ҳаракатланаётган темир йўл таркибидаги ташилаётган юкларни (қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари, механизациялари, жиҳозлари ва бошқалар) ташиши жараёнида (ёки ҳаракат таркиби юк ортилган турғун ҳолатида) ёнгини бошланғич босқичда тезкор бартараф этишида замонавий ёнгин ўчириши техникаларидан ва жиҳозларидан фойдаланиши бўйича тавсиялар берилган.

Калит сўзлар: темир йўл, ҳаракат таркиби, ёнгин хавфсизлиги, ёнгин ўчириши техникалар ва жиҳозлари.

Кириш

Ҳозирги кунда «Ўзбекистон темир йўллари» Акциядорлик Жамияти (кейинги ўринларда АЖ) томонидан 2020 йилда 4700,6 минг йўловчилар ва 69112,2 млн. тонна (қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари, механизациялари, жиҳозлари ва бошқалар) юклар ташилган, 2021 йилда эса 5836,5 минг йўловчи ва 72974,7 млн. тонна юклар ташилди. Жорий йилда ушбу кўрсаткичларни янада ошириш ва янги сифат даражасига олиб чиқиш режалаштирилган [1].

«Ўзбекистон темир йўллари» АЖнинг асосий мақсади темир йўл транспортига бўлган талабни қондириш, рақобатбардошликни ошириш, темир йўл саноатининг иқтисодий самарадорлигини ошириш, мамлакатни иқтисодий ривожлантириш дастурини амалга ошириш учун давлат ва хусусий шахслар ўртасида шериклик тизимини яратиш [1].

«Ўзбекистон темир йўллари» АЖ мамлакатдаги юк айланмаси бўйича етакчи транспорт ташкилотларидан бири бўлганлиги сабабли, жамият раҳбарияти темир йўл транспорти хавфсизлигини таъминлашга алоҳида эътибор қаратилади. Темир йўл транспортида ҳаракат хавфсизлиги - бу йўловчилар ҳаёти ва соғлиғига таҳдид солувчи фактлар юзага келиш эҳтимолини камайтириш, ташилаётган юкларнинг хавфсизлиги, темир йўл транспорти инфратузилмаси ва ҳаракат таркибининг хавфсизлиги, экологик хавфсизликка қаратилган ташкилий ва техник тадбирлар мажмуи.

Муаммонинг қўйилиши. Темир йўл транспортида хавфсизлик муаммоси мураккаб ва уни бир неча таркибий қисмларга ажратиш мумкин:

1) саноат хавфсизлиги - юк кўтариш механизмлари хавфсизлиги, шунингдек темир йўл транспортида ёнадиган моддалар ва материалларни ташишда хавфсизлик;

2) технологик хавфсизлик - темир йўл транспортидаги технологик жараёнлар хавфсизлиги;

3) экологик хавфсизлик - темир йўл транспорти таъсиридан экологик хавфсизлик;

4) ёнғин хавфсизлиги - темир йўл транспортдан фойдаланиб ёнғин хавфсизлигини таъминлаш;

5) меҳнат хавфсизлиги - темир йўл ишчи-ҳодимларининг меҳнатини муҳофаза қилиш.

Маълумки, ёнғинлар жуда катта талофатларга олиб келувчи хавф саналади, жумладан темир йўл транспортидаги ҳалокатлари оқибатида содир бўладиган ёнғинлар, шунингдек темир йўллар, сигнализация, ёритиш мосламалари, марказлаштириш ва блокировка қурилмаларининг носозлиги туфайли содир бўладиган, поезд диспетчерлари, темир йўл станцияси навбатчилари хатолари, локомотив машинистларининг эҳтиётсизлиги, эскирган ҳаракатланувчи таркиб моделларидан фойдаланиш оқибатида юзага келадиган ёнғинлар улкан моддий ва жисмоний йўқотишларга олиб келади [2].

Тадқиқот усули ва натижалар. Ёнғинларни бартараф этишда, содир бўлган ёнғинни бошланғич босқичда тезда локализациялаш муҳим аҳамиятга эга. Айниқса бу босқичда ёнғинни бартараф этиш темир йўл транспорти инфратузилмасининг таркибий қисмларида муҳим масалалардан бири ҳисобланади.

Темир йўл транспорти инфратузилмаларида ёнғин профилактикаси тадбирларини ўтказиш ва ёнғин хавфсизлиги бўйича белгиланган талабларнинг бажарилишини назорат қилиш, шунингдек ёнғин хавфсизлигини таъминлаш «Ўзбекистон темир йўллари» АЖнинг «Ҳарбийлаштирилган қўриқлаш» бошқармасининг ёнғин хавфсизлиги бўлими томонидан амалга оширилади [3]. Бўлим ҳодимлари темир йўл транспорти объектлари ва ҳаракатланувчи поездларни темир йўл станцияларидан жўнаб кетишдан олдин ёнғин хавфсизлиги ҳолатини доимий равишда назорат қиладилар. Улар ёнғин хавфсизлиги талабларининг бузилишини ўз вақтида аниқлаш ва ёнғин хавфи пайдо бўлган ҳолларда тегишли чораларни кўриш учун масъуллар. Аммо ушбу хизмат ёнғин содир бўлгандан сўнг ҳаракатга келтирилади. Ёнғин таснифи, ёнувчи моддаларни миқдори ва таркибига қараб ҳамда ёнғин содир бўлган объект тури ҳисобга олиниб ёнғин техникалари ва воситалари тезда жамланади ва қўлланилади. Санаб ўтилган ишлар ва ёнғин содир бўлган объектга хизмат ходимларини етиб бориш маълум вақт талаб қилади. Бу эса содир бўлган ёнғинни иккинчи босқичга, яъни кучли аланга олиб, катта энергия ҳосил қилиб ёниши учун шароит туғдиради. Бу ўз навбатида тиклаб бўлмайдиган моддий ва жисмоний зарар етказилишига сабаб бўлади.

Ҳаракатланаётган темир йўл таркибида ёки турғун темир йўл объектларида содир бўлган ёнғинни бошланғич босқичда тезкор бартараф этиш «Ҳарбийлаштирилган қўриқлаш» бошқармасининг ёнғин хавфсизлиги бўлинмалари томонидан бажарилиш имкони мавжуд эмас, яъни техник имкони бўлмайд.

Ушбу ҳаракатланаётган темир йўл таркибида ёки турғун темир йўл объектларида содир бўлган ёнғинни бошланғич босқичда тезкор бартараф этишда замонавий ёнғин ўчириш техникаларидан ва жиҳозларидан фойдаланиш юқори самара беради ва ёнғин туфайли юзага келадиган моддий ҳамда жисмоний зарар кўламини кескин камайишига олиб келади.

Мазкур масалани ҳаракатланаётган темир йўл таркибидаги вагонларга ёки турғун темир йўл объектларига ҳозирги пайтда, ривожланган мамлакатлар амалиётида кенг қўлланилаётган, содир бўлган ёнғинни бошланғич босқичда автоматик-автоном (Тунгус, Гранит, Elide fire ва бошқалар) [4] равишда ишга тушиб бартараф этиш қурилмаларидан фойдаланиш орқали ечиш имконияти мавжуд. Бу қурилмалар А синфидаги (қаттиқ моддалар), Б (суяқ моддалар), С (газсимон моддалар) ва Е синфидаги (кучланиш остида бўлган электр жиҳозлар) ёнғинни ёнғин хавфи сезилган заҳоти автоматик-автоном равишда ўчириш учун мўлжалланган бўлиб, бунда содир бўлиши мумкин бўлган ёнғинни иккинчи босқичга ўтишига йўл қўймасдан, алангаланиши ҳамда мавжуд инфратузилмаларга зарар етишини олдини олади (1-расм).

1-расм. Автоматик-автоном (Тунгус, Гранит, Elide fire) ёнғин ўчириш жиҳозини ярим очик вагонга ўрнатиш схемаси

Хулоса

Юқорида келтирилиб ўтилган қурулмаларни темир йўл транспорти инфратузилмаларида ёнғинни ўчириш ва бартараф этишда тадбиқ этиш содир бўлиши мумкин бўлган моддий ва маънавий зарарни олдини олиш имконияти яратади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Railway.uz/uz/gazhk/statisticheskije-dannye/;
2. Титова, Т.С. Охрана труда на железнодорожном транспорте: учеб. пособие / О.И. Копытенкова и др.; под ред. Т.С. Титовой. — М.: ФГБУ ДПО «Учебно-методический центр по образованию на железнодорожном транспорте», 2019. — 483 с.
3. <http://railway.uz/ru/gazhk/web/6830/>;
4. <https://antifire.org/product/tungus-9/>.